

การศึกษาในระบบโรงเรียน

Formal Education

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

Nonformal Education

ระบบการเรียนการสอน

1. สถานที่ และสถาบันโดยเฉพาะ

การศึกษาในระบบโรงเรียน มีสถาบัน และสถานที่ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยตรง มีการลงทุนในเรื่องอาคารสถานที่สูง

2. แยกตัวออกจากสังคม การศึกษาในระบบโรงเรียนจะแยกตัวออกจากสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรม ในสังคมน้อย ผู้เรียนจะถูกแยกไปจากสภาพแวดล้อมตามปกติของเขา ในช่วงที่เรียน

3. การเรียนการสอน มีโครงสร้างที่ตายตัว การศึกษาในระบบโรงเรียนมีโครงสร้างที่ตายตัวในเรื่องระยะเวลาเรียนอายุของผู้เรียน คุณสมบัติของผู้เรียน ซึ่งจะถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน ตายตัว การเรียนการสอน ก็มีการกำหนดหน้าที่และกิจกรรมของผู้เรียนว่า จะต้องทำอะไร

1. ไม่มีสถาบันหรือสถานที่โดยเฉพาะ

ใช้สภาพแวดล้อมเป็นสถานที่เรียนสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งจัดขึ้นในสถานที่แตกต่างกัน เช่น อาจจัดขึ้นในโรงงาน ในบ้าน ตามวัด ไร่ นา หรือแม้แต่ในโรงเรียน อาคารสถานที่นั้นนับว่าถูกกว่า เพราะใช้สภาพแวดล้อมและสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน

2. มีความสัมพันธ์กับชุมชน การศึกษานอกระบบโรงเรียน จัดขึ้นใกล้ชิดกับที่ที่ผู้เรียนอาศัย ทำงาน และจัดในสภาพแวดล้อมของผู้เรียนเอง กิจกรรมการเรียนการสอน จึงมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้เรียน

3. การเรียนการสอนมีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นได้ โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นมากกว่า แต่ละโปรแกรมจะมีลักษณะเฉพาะ ภายในตัวของมันเอง ไม่มีข้อกำหนดถึงความสัมพันธ์กับโปรแกรมอื่น ๆ แต่ละโปรแกรมมีความสัมพันธ์กันน้อย

การศึกษาในระบบโรงเรียน Formal Education	ศึกษานอกระบบโรงเรียน Nonformal Education
เมื่อไร จบแล้วจะมีคุณลักษณะอย่างไร ก่อนมาเข้าเรียนต้องจบอะไรมาจบแล้ว ออกไปทำอะไรได้ ทำอะไรได้ กำหนด จากความสัมพันธ์กับโปรแกรมอื่น ๆ อย่างชัดเจน 4. ยึดครูเป็นศูนย์กลาง การศึกษาในระบบโรงเรียน ใช้ครูเป็นบุคลากรดำเนินงานโดยเฉพาะ คือ มีครูผู้สอนโดยตรง และเน้นการสอนมากกว่าการเรียนรู้ในด้านการเรียน ในด้านผู้สอน ก็มีการระบุคุณวุฒิ หรือคุณสมบัติในด้านวิชาชีพทางการสอน หรือกำหนดคุณวุฒิครู รับรองความสามารถในการสอน 5. เป็นการลงทุนที่แพง การเรียนการสอนสำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการลงทุนที่แพง ทั้งในด้านสถานที่ และบุคลากร ผู้เรียนเองต้องใช้เวลายาวนานจะดึงทรัพยากรออกมาจากชุมชนเพื่อมาใช้ในกิจกรรมทางการศึกษาโดยเฉพาะ	4. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน และเทคโนโลยีเข้าช่วย ไม่ได้ระบุครูผู้สอนโดยตรง อาศัยบุคลากรที่มีความชำนาญด้านต่าง ๆ มาสอนในลักษณะวิทยาการ เน้นการเรียนรู้มากกว่าการสอน ในด้านตัวผู้สอนก็ไม่จำกัดว่าต้องมีวุฒิทางครูจะเป็นใครก็ได้ ที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละเรื่อง ใช้วิทยาการในชุมชนมาเป็นผู้ให้คำแนะนำมากกว่าจะเป็นผู้สอนโดยตรง 5. เป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะประหยัดกว่าโดยใช้บริการบุคลากร และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ใช้ร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่าในด้านเวลา ก็จะใช้เวลาวางทั้งผู้เรียนและของวิทยาการ

การศึกษาในระบบโรงเรียน Formal Education	การศึกษานอกระบบโรงเรียน Nonformal Education
การควบคุม 1. ควบคุมจากภายนอก หลักสูตรมาตรฐานการศึกษา ถูกควบคุมจากองค์กรภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบด้านการศึกษาโดย เช่น กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น 2. มีการควบคุมตามลำดับชั้น ระบบการควบคุมทั้งภายนอก และภายในมีโครงสร้างที่ตายตัว มีการกำหนดอำนาจหน้าที่ และลำดับในการบังคับบัญชา กำหนดบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างครูกับครู (ปฐม นิคมานนท์ 2528 : 55) 1. ควบคุมด้วยตัวเอง การควบคุมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ไม่ได้กำหนดรูปแบบไว้โดยเฉพาะ จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่ องค์กร หรือสถาบันที่จัด ส่วนใหญ่มักไม่ใช่องค์การของรัฐ ที่รับผิดชอบทางศึกษาโดยตรง เป็นการริเริ่มกิจกรรมด้วยตนเอง ดำเนินงาน และควบคุม 2. ควบคุมแบบประชาธิปไตย การควบคุมใช้บรรยากาศประชาธิปไตย ไม่ค่อยแบ่งระดับชั้น แบ่งตำแหน่งเป็นไปโดยความสมัครใจ การอาสาสมัครร่วมกัน รับผิดชอบ ผู้เรียนและชุมชน จะเป็นผู้ควบคุม	

6.6 ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ โรงเรียน

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 : 32-33) กล่าวว่า การแก้ไขการไม่รู้หนังสือของประชาชนคนไทย ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่ง จากการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติทำให้อัตราการรู้หนังสือของคนไทยสูงถึงร้อยละ 93 ในปี 2533 จำแนกเป็นชายรู้หนังสือร้อยละ 96.1 และหญิงรู้หนังสือร้อยละ 89.9 และเพื่อเสริมการรู้หนังสือให้คงสภาพอย่างต่อเนื่อง ได้มีการสนับสนุนการอ่านหนังสือของประชาชนด้วยการจัดส่งหนังสือพิมพ์ให้กับที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ประมาณ 38,734 แห่ง หรือประมาณร้อยละ 59.4 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการส่งเสริมคุณภาพชีวิตเพื่อชาวชนบท และจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือเพื่อป้องกันการลืมนหนังสือ และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งประชาชนทั่วไปในชนบทและกลุ่มเป้าหมายพิเศษในเขตเมือง เช่น ทหารกองประจำการ ผู้ต้องโทษในเรือนจำ และคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

การเพิ่มโอกาสให้ผู้ที่ไม่โอกาสหรือพลาดโอกาสศึกษาในระบบได้เรียนต่อ ได้มีการขยายบริการการศึกษานอกโรงเรียนใน 3 รูปแบบ คือ 1) แบบการศึกษาทางไกล 2) แบบชั้นเรียน และ 3) การเรียนด้วยตนเอง สำหรับการศึกษทั้ง 3 ระดับ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ในปี 2537 มีผู้เรียนในระดับประถมศึกษา 299,884 คน มัธยมศึกษาตอนต้น 1,074,583 คน และมัธยมศึกษาตอนปลาย 532,480 คน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้รับบริการการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญศึกษาทั้ง 3 ระดับ ในปี 2537 มีปริมาณสูงขึ้นมากกว่าในปีที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าประชาชนที่พลาดโอกาสการได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษามากขึ้น อย่างไรก็ตามมีข้อที่น่าสังเกตว่า มีผู้เรียนในระบบโรงเรียนนิยมสอบเทียบในระบบการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อให้เรียนจบเร็วขึ้นด้วย

สำหรับการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและทักษะการประกอบอาชีพ มีการให้ความรู้ในลักษณะการฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นทั้งทางด้านอาชีพและความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ และความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ การฝึกอบรมระยะสั้นส่วนใหญ่ประมาณ

ร้อยละ 79 ของการฝึกอบรมระยะสั้นทั้งหมด เป็นการฝึกอบรมในด้านคนกรรม เกษตรกรรม และ พาณิชยกรรม ส่วนการฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นเพื่อเพิ่มทักษะฝีมือแก่แรงงานที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ยังมีน้อยมาก ซึ่งจำเป็นต้องเร่งขยายเพื่อให้แรงงานสามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตสมัยใหม่ได้ นอกจากนี้ยังได้จัดแหล่งการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอีก เช่น ในปี 2537 จัดห้องสมุดประชาชน 844 แห่ง ศูนย์พุทธศาสตร์วันอาทิตย์ 1,158 ศูนย์ แหล่งความรู้และหอกระจายข่าว เป็นต้น

นอกเหนือจากการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบที่ยังคงอิงกับโครงสร้าง ระบบการศึกษาในโรงเรียนข้างต้นแล้ว ยังมีการศึกษานอกโรงเรียนที่เกิดจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิต และการเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนหรือกลุ่มบุคคลในชนบทที่มุ่งแก้ปัญหาของชุมชนและ/หรือพัฒนาชุมชนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ จากฐานภูมิปัญญาเดิม ได้มีตัวอย่างที่แสดงถึงความสำเร็จของการเรียนรู้ของชุมชนในลักษณะนี้บางแห่งแล้ว ซึ่งจำเป็นที่จะต้องเร่งส่งเสริมให้มีการขยายผล และสร้างเครือข่ายของการเรียนรู้สูงกว้างยิ่งขึ้น เนื่องจากการศึกษาหรือการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าว มีส่วนช่วยลดช่องว่างของโอกาสทางการศึกษาระหว่างคนในเมืองและชนบท ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนในชนบทอีกด้วย

แม้ว่าการศึกษาในระบบ และนอกระบบ จะมีความแตกต่างกันอยู่ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนแรก แต่ก็มีได้หมายความว่า การศึกษาทั้งสองระบบนี้ จะต้องแยกจากกันโดยสิ้นเชิง การศึกษาทั้งสองระบบ จะยังมีความสัมพันธ์กันอยู่ในหลายลักษณะ กล่าวคือ

1. การศึกษานอกระบบ อาจเป็นรูปแบบทดแทนการศึกษาในระบบได้ในพื้นที่ ที่การศึกษาในระบบยังไปไม่ถึง รวมทั้งพื้นที่ห่างไกลทุรกันดาร ย่านเสื่อมโทรมในเมือง ชนกลุ่มน้อย และบุคคลบางประเภท ซึ่งด้อยโอกาสทางการศึกษา

2. การศึกษานอกระบบ และการศึกษาในระบบ อาจจะเป็นระบบคู่ขนาน และถ่ายโอนผลการเรียนระหว่างกันได้ เช่น เมื่อเรียนการศึกษาในระบบไปช่วงหนึ่ง เกิดความจำเป็นอย่างไม่สามารถจะเรียนเต็มเวลาได้ ก็อาจจะออกไปทำงาน และเรียนการศึกษานอกระบบ นอกเวลาทำงานได้ และใช้ผลของการศึกษานอกระบบ โอนไปเรียนการศึกษาในระบบได้ต่อไป เมื่อมีความต้องการ

3. การศึกษานอกระบบ ในบางส่วนอาจเป็นส่วนเกี่ยวเนื่องการศึกษาในระบบได้ เช่น การฝึกวิชาชีพนอกสถานศึกษา และประสบการณ์ในการทำงาน ซึ่งอาจถือเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนในระบบได้

4. แทนที่การศึกษาทั้งสองระบบนี้ จะแยกกันอยู่ดังปัจจุบัน อาจจะจัดรวมกันเสียเป็นระบบเดียวกัน แต่ให้วิธีการทั้งสองระบบนี้ยังคงมีอยู่ เช่น อาจมีการเรียนการสอนในรูปการศึกษาในระบบ แต่ปรับให้ยืดหยุ่นโดยใช้หลักการของการศึกษานอกระบบมากขึ้น ส่วนใดของหลักสูตรที่จัดโดยวิธีการของการศึกษานอกระบบได้ง่ายกว่า และมีประสิทธิภาพกว่า ก็ควรจะใช้วิธีการของการศึกษานอกระบบแทน

5. การศึกษาทั้งสองระบบ จะต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านอาคารสถานที่ บุคลากร เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ อยู่ตลอดไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษานอกระบบในปัจจุบันนี้ต้องอาศัยอาคารสถานที่ บุคลากร และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของโรงเรียนประถมและมัธยมเป็นอันมาก

6.7 บทบาทของการศึกษานอกระบบในการพัฒนาชุมชน

การศึกษากับการพัฒนาชุมชน เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้แม้ว่าจะมีหน่วยงานรับผิดชอบในด้านการพัฒนาชุมชนอยู่โดยเฉพาะ (คือ กรมการพัฒนาชุมชน) แต่หน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน โดยแท้จริงนั้น คือการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำบริการไปสู่ชุมชน คงไม่ได้หมายความว่า กรมการพัฒนาชุมชนจะไปดำเนินการพัฒนาชุมชนโดยลำพัง เพราะหน่วยงานวิชาการผู้มีความชำนาญในสาขาต่าง ๆ ย่อมมีหน้าที่ และมีความพร้อมที่จะเข้าไปช่วยดำเนินการในสาขาที่ตนมีความถนัดสัมพันธ์ด้วยกันทั้งสิ้น

การศึกษานอกระบบในความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นย่อมหมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนไม่ว่าจะโดยหน่วยงานใด ดังนั้น จึงเป็นงานที่กว้างขวางมาก และย่อมมีความจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไม่เป็นที่สงสัย

บทบาทของการศึกษานอกระบบต่อการพัฒนาชุมชน

1. การพัฒนาชุมชนจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อประชาชนเองเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจะเรียกว่าเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ก็ได้ การที่ประชาชนเองจะทำหน้าที่นี้ได้ จำเป็นต้องมีการศึกษา ไม่เพียงแต่ในด้านทักษะ และข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีเจตคติที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตแบบใหม่ด้วย ดังนั้น กระบวนการในการให้การศึกษา จึงต้องมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในด้านพฤติกรรมของประชาชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่ไปปฏิบัติในพื้นที่ชนบท (Coombs, 1981 : 54 - 55)

2. ประชาชนต้องไม่เพียงแต่เป็นฝ่ายรับ และดำเนินการไปตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ แต่จะต้องเข้าใจเหตุผลอย่างชัดเจนในการดำเนินการใด ๆ ในชุมชนของตน ซึ่งอาจจะกล่าวว่า ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การกำหนดโครงการ การดำเนินงานตามโครงการ ไปจนการประเมินผล การดำเนินงานทั้งหลายทั้งปวง เพื่อพัฒนาชุมชน โดยเหตุนี้**การศึกษาจึงมีความจำเป็นเพื่อฝึกประชาชนให้เข้าใจกระบวนการแก้ปัญหา และมีขีดความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วม**

3. การศึกษานอกโรงเรียนย่อมมีบทบาทในการจัดการไม่รู้หนังสืออันเป็นอุปสรรคสำคัญในการสื่อสาร ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการพัฒนาในระยะยาว แม้ว่าวิธีการสื่อสารจะสามารถทำได้หลายวิธี แต่วิธีต่างๆ ก็มีข้อจำกัดในตนเอง เช่น ไม่มีทางนำมาทบทวนได้ ไม่สามารถจะคงอยู่ได้ถาวร ขาดความชัดเจนและแน่นอน การสื่อสารเป็นตัวหนังสือนั้น จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะให้ไปสู่สรรพวิทยาการเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนในระยะยาว

4. การศึกษานอกโรงเรียนช่วยให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถ มีเจตคติที่ถูกต้องในการพัฒนา และในการจัดให้มีสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับชีวิต ดังเช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย การดูแลสุขภาพสภาพ การจัดหาน้ำดื่มที่สะอาด

5. การศึกษานอกโรงเรียนช่วยให้ประชาชนเพิ่มขีดความสามารถในการผลิต โดยการได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีทักษะทางอาชีพอันเป็นที่ต้องการของนายจ้าง หรือการประกอบอาชีพอิสระ เช่น ในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม การสหกรณ์ และการบริการทั่วไป

6. การศึกษานอกโรงเรียน ช่วยให้ประชาชนได้ตระหนักในความเสมอภาค และความเป็นธรรม ดังเช่น ความรู้ในกฎหมายภาษีอากร กฎหมายปฏิรูปที่ดิน กระบวนการยุติธรรม กรรมสิทธิ์ สิทธิในครอบครัว สิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบรัฐธรรมนูญ

7. การศึกษานอกโรงเรียน มีบทบาทช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังเช่น การลดอัตราการเพิ่มประชากร การลดขนาดของครอบครัว การมีเจตคติแบบ “ทันสมัย” การลดความเชื่อในไสยศาสตร์ และโชคลาง (UNESCO, 1981 : 16)

8. การศึกษานอกโรงเรียน ช่วยให้ประชาชนมีพื้นฐานความรู้ทั่วไป หรือความรู้สามัญสูงขึ้น อันเป็นส่วนเกื้อกูลต่อการพัฒนาชนบท ดังเช่น ความรู้ในเครื่องมือการสื่อสาร (ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาประจำชาติ และภาษาท้องถิ่น) ความรู้ในการคำนวณ ความรู้ในหลักวิชาวิทยาศาสตร์ ความรู้ในหลักวิชาสังคมศึกษา และหน้าที่พลเมือง

สำหรับความรู้ในหลักวิชาสังคมศึกษา และหน้าที่พลเมืองนั้น หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว บทบาทหน้าที่ของบุคคลในสถานภาพต่าง ๆ กัน ความเป็นผู้นำ การพัฒนาชุมชน ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม และเรื่องที่เป็นความสนใจพิเศษของแต่ละบุคคล (Cole, 1977 : 43)

ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (2535 : 312 - 319) ได้กล่าวถึง การศึกษานอกโรงเรียนมีผลต่อการพัฒนาประเทศ ดังนี้

1. การรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ การไม่รู้หนังสือของประชาชนจำนวนมากถือว่าเป็นปัญหาสังคม ซึ่งอาจทำให้การพัฒนาประเทศหยุดชะงักหรือชะงักได้ ถ้าจะใช้การศึกษาในโรงเรียนแก้ปัญหานี้คงจะทำได้ลำบากมาก เพราะผู้ไม่รู้หนังสือส่วนใหญ่มีอายุพ้นวัยเรียนไปแล้ว ถ้าจะจับมาเรียนในห้องเรียนเหมือนเด็ก ๆ คงจะทำให้เกิดปัญหาหลายอย่าง ทางที่ดีก็คือใช้การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับแก้ปัญหานี้

การรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือซึ่งประเทศไทยจัดในระยะ 5 - 6 ปีที่ผ่านมา เป็นภาระดมกำลังของคนทั้งประเทศเพื่อแก้ปัญหา ถึงแม้กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ทำหน้าที่วางแผนและประสานงานอย่างดีเยี่ยมก็ตาม แต่ความสำเร็จของโครงการนั้นเกิดจากความร่วมมือของคนเป็นจำนวนมาก หน่วยราชการและตัวข้าราชการของทุกกระทรวงได้ให้ความช่วยเหลือ

อย่างเต็มที่ ผู้ที่ควรได้รับคำชมเชยมากที่สุดได้แก่ ครู อาสาสมัคร และตัวผู้เรียนเอง ความตั้งใจของคนสองกลุ่มนี้ทำให้โครงการประสบผลสำเร็จอย่างน่าชม

2. การฝึกฝนอาชีพ ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่และประชาชนในเมืองบางส่วน มักขาดความรู้หรือความชำนาญในงานช่างบางอย่าง ถ้าได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมก็จะทำให้เขาหารายได้เสริมได้สะดวกขึ้น การฝึกฝนวิชาอาชีพตามหลักสูตรระยะสั้นได้ช่วยทำให้นักศึกษาผู้ใหญ่ มีช่องทางในการทำมาหากินมากขึ้น

การสอนเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิชาอาชีพนี้มิใช่จะทำให้แก่คนที่มิพ้นการศึกษาต่ำและมีรายได้น้อยเท่านั้น คนที่มีการศึกษาสูงและทำงานในตำแหน่งสูงก็มีความจำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติมอยู่เสมอ ดังนั้นการศึกษาต่อเนื่องในรูปต่าง ๆ จึงเป็นส่วนสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหน้าที่โดยตรงของการศึกษาในโรงเรียนก็จริง แต่การศึกษานอกโรงเรียนก็มีส่วนในการส่งเสริมกิจการด้านนี้ไม่น้อย

3. การพัฒนาการเมือง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลในสมัยนั้นได้จัดส่งข้าราชการออกไปบรรยายการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยให้ประชาชนฟังอย่างกว้างขวาง ต่อจากนั้นข้าราชการฝ่ายปกครองก็ได้ชี้แจงเรื่องนี้แก่ประชาชนติดต่อกันมาตามลำดับ การศึกษานอกโรงเรียนซึ่งกระทรวงมหาดไทยจัดทำเป็นเวลานานนี้ มีผลต่อการพัฒนาทางการเมืองและการปกครองเป็นอันมาก

อันที่จริงคณะบุคคลและองค์การที่มีส่วนในการพัฒนาการเมืองนั้นมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม ถ้าจะเอ่ยชื่อทุกกลุ่มก็คงขาดตกบกพร่องไปมาก ไม่ว่ากลุ่มไหนจะจัดในที่ใดก็ตามเทคนิคที่เขานำมาใช้ก็คือหลักการและวิธีการของการศึกษานอกโรงเรียน

4. การพัฒนาเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยเกษตรกรรมต่าง ๆ รวมทั้งองค์กรของเอกชนเป็นจำนวนมากได้ช่วยกันให้การศึกษาก่อเกษตรกรในรูปแบบต่าง ๆ การเกษตรของไทยทั้งในด้านพืชและสัตว์ จึงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว เกษตรกรเมืองไทยสามารถนำเทคโนโลยีใหม่และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในกิจการของตนอย่างได้ผล การประมงน้ำจืดและน้ำเค็มก็พัฒนาอย่างรวดเร็วไม่แพ้การเกษตร เป็นที่น่าสังเกต

ว่าหน่วยงานที่ช่วยเหลือเกษตรกรให้ก้าวหน้าได้ใช้วิธีการของการศึกษานอกโรงเรียนเป็น
ประการสำคัญ

5. การพัฒนาอุตสาหกรรม การศึกษานอกโรงเรียนมีส่วนช่วยในการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปของการศึกษาต่อเนื่อง และการพัฒนาแรงงาน กิจกรรมทั้งสองอย่างนี้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมเป็นผู้จัดเป็นส่วนใหญ่ บางทีมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยบางแห่งก็จัดสอนเป็นหลักสูตรระยะสั้นให้ หน่วยราชการบางแห่ง เช่น สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานของกรมแรงงาน และโรงเรียนสารพัดช่างของกรมอาชีวศึกษา ก็ช่วยฝึกฝนแรงงานให้แก่ระบบอุตสาหกรรมอยู่เป็นประจำ

6. การพัฒนาสังคม กระทรวงมหาดไทยโดยอาศัยความร่วมมือจากกระทรวงอื่น ได้ใช้การศึกษานอกโรงเรียนพัฒนาสังคมในชนบทได้ผลดีหลายอย่าง เช่น การฝึกฝนผู้นำในหมู่บ้าน การจัดตั้งธนาคารข้าว การรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนสำคัญที่สุดก็คือ การฝึกฝนให้ชาวชนบทช่วยตัวเองและปกครองกันเอง

โครงการสาธารณสุขมูลฐานของกระทรวงสาธารณสุขเป็นตัวอย่างของการใช้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้บริการแก่สังคม ถ้าประชาชนสามารถช่วยตัวเองในด้านอนามัยได้ผลดีตามโครงการ กระทรวงสาธารณสุขก็ควรได้รับการยกย่อง เป็นผู้ชำนาญในการศึกษานอกโรงเรียน

ห้องสมุดประชาชนและที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านของกรมการศึกษานอกโรงเรียนก็เป็นการบริการสังคมที่ควรได้รับการยกย่อง กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดการศึกษานอกโรงเรียนโดยมอบให้ชาวชนบทช่วยกันเอง และเรียนด้วยตนเอง

7. การพัฒนาค่านิยมและศีลธรรมของประชาชน องค์การศาสนาทุกศาสนาในประเทศไทยนอกจากจะสอนศาสนาแล้วยังอบรมให้ประชาชนยึดมั่นในหลักศีลธรรมอันดี สำหรับศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาประจำชาตินั้นปรากฏว่าวัดเป็นจำนวนมากมีการอบรมศีลธรรมให้แก่ประชาชนเป็นประจำ วัดหลายแห่งก็ฝึกอบรมประชาชนในเรื่องวิปัสสนาและการฝึกจิตพระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์หลายรูปได้เทศนาสั่งสอนผ่านสื่อมวลชน พระนักปราชญ์จำนวนหนึ่งก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับศาสนาพุทธออกมาเผยแพร่อย่างกว้างขวาง

โรงเรียนก็สนับสนุนให้นักเรียนเรียนธรรมศึกษา นักเรียนจำนวนมากสอบธรรม-
ศึกษาตรี โท เอกได้ โรงเรียนบางแห่งมีห้องพิเศษให้นักเรียนฝึกวิปัสสนา บางโรงเรียนก็ร่วมมือ
วัดจัดการบวชนักเรียนให้เป็นสามเณร เมื่อบวชแล้วนักเรียนก็ได้เรียนศาสนาเข้มข้นขึ้น

ค่านิยมและหลักศีลธรรมของประชาชนส่วนใหญ่นั้นได้จากศาสนาพุทธ
พระสงฆ์ของไทยจึงเป็นผู้จัดการศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญ กิจกรรมของท่านได้ช่วยปลูกฝังค่านิยมและศีลธรรมแก่ประชาชนได้ผลดี

8. การพัฒนาวัฒนธรรม รายการวิทยุและโทรทัศน์ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง หนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับมักมีบทความเกี่ยวกับวัฒนธรรม การทัศนศึกษาจริงก็ทำให้คนไทยรู้จักโบราณสถานและโบราณวัตถุของไทยดีขึ้น พิธีการทางศาสนาและพิธีที่จัดตามขนบธรรมเนียมทำให้ประชาชนมีความซาบซึ้งในวัฒนธรรมของตนมากขึ้น

การจัดดนตรีและนาฏศิลป์ของกรมศิลปากรนับว่าเป็นการศึกษานอกโรงเรียนที่ดี นอกจากนั้นกรมศิลปากรยังจัดพิมพ์หนังสือวรรณคดีออกจำหน่ายด้วย กิจกรรมที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดอยู่เป็นประจำก็เป็นการศึกษานอกโรงเรียนที่ทำให้คนไทยส่งเสริมการพัฒนาวัฒนธรรมของชาติ การประกวดและการแข่งขันวาดภาพก็เป็นกิจกรรมที่จะทำให้เมืองไทยสร้างศิลปินรุ่นใหม่ได้อย่างราบรื่น

การศึกษานอกโรงเรียนคงได้ส่งเสริมพัฒนาการของประเทศในด้านอื่นอีกหลายอย่าง เท่าที่ผู้เขียนนำเสนอในตอนนั้นก็พอจะทำให้มองเห็นบทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนที่มีต่อการพัฒนาประเทศได้ชัดเจนแล้ว

การศึกษานอกโรงเรียนเป็นกิจกรรมอันกว้างใหญ่ มีหน่วยงานและประชาชนจัดทำเป็นจำนวนมาก หลักสูตรที่ใช้ก็เป็นหลักสูตรระยะสั้นที่มุ่งจะให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายโดยตรง ถึงแม้การศึกษานอกโรงเรียนจะทำเป็นระบบไม่ได้ แต่การศึกษาประเภทนี้ก็ได้รับใช้บ้านเมืองมานานพอใช้ ยิ่งบ้านเมืองพัฒนามากขึ้น การศึกษานอกโรงเรียนก็จะมีผลสำคัญมากขึ้น

โครงการพัฒนาชุมชนตามแนวทางการศึกษานอกโรงเรียน

ตัวอย่างโครงการพัฒนาชุมชนตามแนวทางการศึกษานอกโรงเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2532 : 155 - 158) ได้ทำการศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทใน พ.ศ. 2532 จำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม ตามรายชื่อโครงการภายใต้หัวข้อต่อไปนี้ คือ

1. ด้านการศึกษา
2. ด้านการเกษตร
3. ด้านการสาธารณสุข
4. ด้านความรู้เพิ่มเติมเพื่อการดำรงชีพ
5. ความรู้ทางวิชาชีพ

ด้านการศึกษา

1. โครงการณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือแห่งชาติ
2. โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จอาสาสมัครเดินสอน
3. โครงการการศึกษานอกโรงเรียนระดับ ม. ต้น
4. โครงการจัดการศึกษานอกโรงเรียนระดับ ม.ปลาย, อาชีพ

ด้านการเกษตร

1. โครงการอบรมทำนาแผนใหม่
2. โครงการส่งเสริมการทำน่าน้ำฝน
3. โครงการอบรมการใช้ยาคลุกเมล็ดพันธุ์ข้าว
4. โครงการการทำปุ๋ยหมัก
5. โครงการอบรมการดูแลรักษาไม้ผล
6. โครงการอบรมการจัดบ้านเรือน
7. โครงการอบรมแก่สมาชิกสหกรณ์การเกษตร
8. โครงการแปลงส่งเสริมข้าวพันธุ์ดี
9. โครงการส่งเสริมปลูกถั่วเหลือง

10. โครงการส่งเสริมการปลูกถั่วลิสง
11. โครงการส่งเสริมการปลูกงา
12. โครงการส่งเสริมการปลูกอ้อย
13. โครงการส่งเสริมการปลูกสับปะรด
14. โครงการปลูกพืชทดแทนมันสำปะหลัง
15. โครงการเพาะเห็ดฟาง
16. โครงการปลูกมะพร้าวแบบสวนหลังบ้าน
17. โครงการส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัว
18. โครงการปรับปรุงสวนผลไม้ที่เสื่อมโทรม
19. โครงการให้ความรู้เทคนิคเกษตร
20. โครงการส่งเสริมปศุสัตว์หมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน (ปศุสัตว์เคลื่อนที่)
21. โครงการเกษตรแหล่งน้ำหมู่บ้าน
22. โครงการอบรมเกษตรกรผู้นำและเกษตรกรหมู่บ้าน
23. โครงการอบรมอาหารและแปรรูปอาหาร
24. โครงการอนุรักษ์ดินน้ำ
25. โครงการผลิตอาหารเพื่อโภชนาการ (แผนการปลูกพืช)
26. โครงการฝึกอบรมเกษตรกรด้านการเลี้ยงโค - กระบือ
27. โครงการปรับปรุงพืชอาหารสัตว์ในพื้นที่สวนบุคคล
28. โครงการควบคุมการประมง (อนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำทะเล)
29. โครงการอบรมการเลี้ยงหม่อนไหม
30. โครงการอบรมการปลูกข้าวโพด
31. โครงการสาธิตติดตามทุเรียน
32. โครงการอบรมเจ้าของสวนยางพันธุ์สงเคราะห์
33. โครงการอบรมการกรีดยางพารา
34. โครงการร่วมกลุ่มฝึกอาชีพการเกษตร
35. โครงการส่งเสริมปลูกผลไม้แบบสวนหลังบ้าน

36. โครงการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช
37. โครงการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
38. โครงการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว
39. โครงการธนาคารโค - กระบือ
40. โครงการอบรมพัฒนาให้ความรู้ด้านการเลี้ยงไก่
41. โครงการเยี่ยมเกษตรกร (ตามบ้านและจุดนัดพบ)
42. โครงการอบรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

ด้านสาธารณสุข

1. โครงการบ้านโองด้วยซีเมนต์
2. โครงการอบรมโภชนาการ
3. โครงการอบรมช่างสุขภัณฑ์หมู่บ้าน
4. โครงการวางแผนครอบครัว
5. โครงการอบรมสุขภาพโภชนาการ
6. โครงการอบรมสาธารณสุขมูลฐาน
7. โครงการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน ผสส/อสม. ใหม่
8. โครงการอบรมฟื้นฟูความรู้ ผสส/อสม.
9. โครงการสุขภาพสิ่งแวดล้อม
10. โครงการงานควบคุมอุจจาระร่วง
11. โครงการควบคุมไข้มาลาเรีย
12. โครงการงานควบคุมวัณโรค
13. โครงการงานส่งเสริมภูมิคุ้มกันโรค
14. โครงการงานควบคุมไข้เลือดออก
15. โครงการงานควบคุมโรคเรื้อน
16. โครงการบัตรสุขภาพ
17. โครงการจัดตั้งกองทุนยาประจำหมู่บ้าน

18. โครงการควบคุมโรคติดต่อ
19. โครงการอบรมแพทย์ประจำตำบล
20. โครงการสุศึกษาและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
21. โครงการปรับปรุงคุณภาพชีวิต
22. โครงการผลิตอาหารเพื่อโภชนาการ (แผนอาหารโภชนาการ)
23. โครงการอบรมกลุ่มแม่บ้านด้านอาหาร และโภชนาการ
24. โครงการอบรมให้ความรู้และสมุนไพร
25. โครงการอบรมการสร้างส้วม

ความรู้เพิ่มเติมเพื่อการดำรงชีพ

1. โครงการกลุ่มสนใจฟุตบอล
2. โครงการอบรมเยาวชนสตรีเพื่อคุณภาพชีวิต
3. โครงการอบรมคณะกรรมการหมู่บ้าน
4. โครงการอบรมจัดค่ายเยาวชน
5. โครงการอบรมคณะกรรมการเยาวชนระดับหมู่บ้าน
6. โครงการอบรมของหนูเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ
7. โครงการอบรมอาสาสมัครคุมประพฤติ
8. โครงการสัมมนาผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน
9. โครงการอบรมเยาวชนด้านการกีฬา
10. โครงการอบรมคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน
11. โครงการพัฒนาสตรี (สตรีอาสา)
12. โครงการอบรมผู้นำหมู่บ้าน
13. โครงการอบรม ทสปช.
14. โครงการส่งเสริมแม่บ้านครอบครัวพัฒนา
15. โครงการอบรมหัวหน้าคุ้ม
16. โครงการอบรมอาสาพัฒนาชาวไทยใหม่

17. โครงการอบรม รมน.
18. โครงการส่งเสริมกีฬาหมู่บ้าน
19. โครงการอบรม จปฐ.

ความรู้ทางวิชาชีพ

1. โครงการอบรมกลุ่มสนใจ
 2. โครงการกลุ่มสนใจดอกไม้ใบตอง
 3. โครงการกลุ่มสนใจวิชาพื้นที่สี
 4. โครงการกลุ่มสนใจวิชาเย็บปักถักร้อย
 5. โครงการกลุ่มสนใจวิชาศิลปประดิษฐ์ - โภชนาการ
 6. โครงการกลุ่มสนใจอาหาร - ขนม
 7. โครงการอบรมวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นตัดเย็บเสื้อผ้า
 8. โครงการอบรมผู้ใช้เครื่องจักรกลการเกษตร
 9. โครงการอบรมการทำน้ำปลาจากปลาร้า
 10. โครงการกลุ่มสนใจกลุ่มสตรีวิชาแกะสลักผลไม้
 11. โครงการอบรมเครื่องยนต์ดีเซลเล็ก
 12. โครงการฝึกอบรมสตรีด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า
 13. โครงการอบรมเยาวชนด้านเครื่องจักรกลการเกษตร
 14. โครงการอบรมถักประดิษฐ์
- (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2532 : 155 - 158)

6.8 องค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ

องค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ ถ้าจะกล่าวให้ครบถ้วนคงเป็นไปได้ยาก เพราะมีองค์กรที่ดำเนินงานด้านนี้มากมาย บางองค์กรเป็นของรัฐ บางองค์กรเป็นของเอกชน นับวันแต่จะมีองค์กรของเอกชนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายเปิดโอกาสให้เอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทมากยิ่งขึ้น

เพื่อความสะดวกในการอธิบาย ใครขอแบ่งองค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบออกเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ องค์กรรัฐ และองค์กรเอกชน

1) องค์กรรัฐ

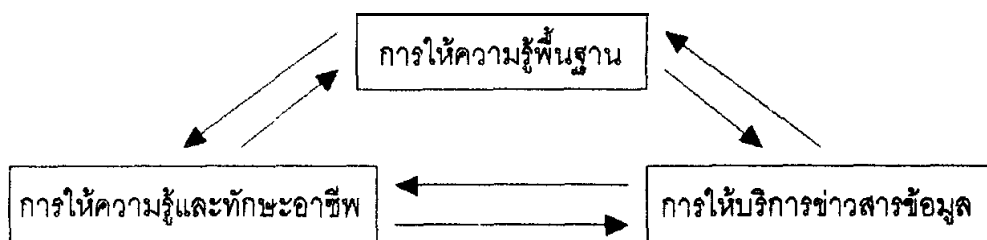
องค์กรรัฐที่ทำหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบในลักษณะเป็นภารกิจโดยตรงและเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาต่าง ๆ มีอยู่หลายหน่วยงานด้วยกัน ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญเท่านั้น

กรมการศึกษานอกโรงเรียน

เดิมหน่วยงานนี้ ส่วนหนึ่งเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาได้ร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา และศูนย์วิจัยนวัตกรรมการศึกษา ซึ่งเดิมสังกัดกรมวิชาการ เป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2522

งานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีหลักการว่า ประชาชนต้องเรียนตลอดชีวิต การจัดการศึกษา จึงต้องดำเนินการให้ต่อเนื่องกัน นับตั้งแต่การให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต (ซึ่งรวมทั้งมีเครื่องมือที่จะสื่อสาร คือความรู้ในการอ่านเขียน) ต่อไปได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม จากเอกสารสิ่งพิมพ์ และสื่อความรู้ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพของชีวิต และได้รับการฝึกทักษะและวิชาชีพที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ เพื่อช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนให้สูงขึ้น

แผนภูมิแสดงการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนทั้ง 3 ประเภท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **กิจกรรมการให้ความรู้พื้นฐาน** มุ่งให้ความรู้พื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต ช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมและแสวงหาข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาตัดสินใจ กิจกรรมประเภทนี้มีตั้งแต่การอ่านออกเขียนได้เบื้องต้นไปจนเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งออกเป็นระดับ ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 **ความรู้พื้นฐานขั้นต้น** ในระดับอ่านออกเขียนได้จนถึงระดับประถมศึกษาในปัจจุบัน (ป. 6)

1.1.1 **การรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ** เพื่อให้ประชาชนในช่วงอายุ 14-50 ปี ที่ไม่รู้หนังสือ ได้มีความรู้พออ่านออกเขียนได้ในขั้นต้น จัดโดยวิธีระดมสรรพกำลังทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมาช่วยกันดำเนินการอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นในการดำเนินการ บุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน และเพื่อนบ้านใกล้เคียงจึงอาจช่วยกัน ได้ดังเช่น ลูกสอนพ่อแม่ พี่สอนน้อง เพื่อนบ้านสอนเพื่อนบ้าน เป็นต้น

1.1.2 **การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน** เป็นการจัดการศึกษาสำหรับประชาชนที่ไม่รู้หนังสืออีกรูปแบบหนึ่ง มุ่งให้ประชาชนมีความรู้ อ่านออกเขียนได้ รู้วิธีแก้ปัญหา ดังที่เรียกว่า “คิดเป็น” รู้สิทธิหน้าที่ของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อาจะจัดในรูปแบบเรียนแบบครูอาสาสมัครเดินสอน แบบศูนย์การศึกษาชุมชนในเขตภูเขา (สำหรับชาวไทยภูเขา) โดยทั่วไปใช้เวลาเรียน 200 ชั่วโมง ได้รับประกาศนียบัตรเทียบเท่า ป. 4

การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานอีกประเภทหนึ่งจัดในชุมชนเมือง เพื่อให้มีความรู้ในการอ่าน เขียน และความรู้อื่นๆ สามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ดียิ่งขึ้น เรียกว่า “การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ ระดับที่ 1 และ 2” ระดับที่ 1 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน ได้ประกาศนียบัตรเทียบเท่า ป. 2 ระดับที่ 2 ใช้เวลาเรียนอีก 6 เดือน ได้ประกาศนียบัตรเทียบเท่า ป. 4

1.2 **ความรู้พื้นฐานขั้นสืบเนื่อง** (การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จขั้นสืบเนื่อง) จัดเพื่อให้ประชาชนที่ไม่มีโอกาสได้เรียนในโรงเรียนภาคปกติ มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับที่ 3 (ป. 6) ระดับที่ 4 (ม. 3) ระดับที่ 5 (ม. 6)

การจัดการศึกษาในระดับพื้นฐานก็ดี ระดับต่อเนื่องก็ดีมีวิธีการดำเนินการหลายรูปแบบ กล่าวคือ จัดในรูปชั้นเรียน จัดในรูปการศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ (วปณ.) จัดในรูปอาสาสมัครสอนตามความสะดวกของผู้สอนและผู้เรียน จัดในรูปครูอาสาสมัครที่เดินทางไปพบกลุ่มผู้เรียน จัดในรูปสอบเทียบความรู้ ชั้น ป. 6, ม. 3 และ ม. 6 (การศึกษานอกโรงเรียน ประเภทบุคคลภายนอก) จัดในรูปศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา (สำหรับชาวไทยภูเขา) ดังนั้นผู้เรียนที่ประสงค์จะใช้บริการเพื่อการศึกษาประเภทนี้จึงมีโอกาสนี้ที่จะเรียนรู้ได้หลายวิธีไม่ว่าจะอยู่ในที่ห่างไกลเพียงใดก็ตาม

2. กิจกรรมการให้ความรู้และทักษะในอาชีพ จัดเพื่อให้ประชาชนมีทักษะในการประกอบอาชีพ และเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย วิชาประเภทอุตสาหกรรม (ช่างเครื่องยนต์, ช่างวิทยุ, ช่างโลหะ, ช่างไฟฟ้า) คนกรรม (ตัดเย็บเสื้อผ้า ชาย - หญิง, อาหาร - ขนม, ตัดผม, ตัดผม, เสริมสวย, ช่างประดิษฐ์) ธุรกิจ (พิมพ์ดีด, บัญชี) เกษตรกรรม (ปลูกพืช, เลี้ยงสัตว์) กิจกรรมประเภทที่ 2 นี้ จัดสอนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ รูปแบบประจำที่, เคลื่อนที่ และกลุ่มสนใจ

3. กิจกรรมการให้ข่าวสารข้อมูล จัดเพื่อให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่าน รู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อให้มีความรู้ทันต่อเหตุการณ์ เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น จัดในรูปแบบห้องสมุดประชาชน (ในเมือง) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน (ในชนบท) หน่วยโสตทัศนศึกษา หนังสือพิมพ์แผ่นพับ การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์เพื่อการศึกษาประชาชน การจัดรายการวิทยุโรงเรียน การผลิตวีดีโอเพื่อการศึกษา การจัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ และห้องฟ้าจำลองกรุงเทพฯ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524)

กรมการพัฒนาชุมชน มีนโยบายพัฒนาประชาชนในชนบทให้มีความเข้มแข็ง เชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนของตน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง โดยความร่วมมือของหน่วยราชการและเอกชน ในส่วนที่เกินความสามารถของประชาชน มีหลักในการดำเนินงานให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดความ

ต้องการ และวางแผนการดำเนินงานเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ

กรมการพัฒนาชุมชน มีพัฒนากรเป็นเจ้าหน้าที่อยู่ในพื้นที่ มีหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ชักนำบริการของรัฐไปถึงประชาชน ประสานงานระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ร่วมปฏิบัติงาน โดยการร่วมวางแผน รวมกลุ่ม และร่วมปฏิบัติงานกับราษฎร เป็นผู้แนะนำส่งเสริม โดยการฝึกอบรม สาธิต ทดลอง ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้

แผนงานที่สำคัญของกรมการพัฒนาชุมชน ได้แก่

1. **แผนพัฒนาเด็ก (3 - 6 ปี)** ซึ่งเป็นวัยเริ่มต้นที่จะพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรมต่อไปในอนาคต จัดทำในรูปศูนย์พัฒนาเด็กในระดับหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบ

2. **แผนพัฒนาเยาวชน (14 - 20 ปี)** ซึ่งเป็นวัยที่พ้นการศึกษาภาคบังคับและส่วนใหญ่ไม่สามารถเรียนต่อได้ จัดการฝึกอบรมให้เป็นผู้ นำ เติมพูนทักษะในการประกอบอาชีพ เรียนรู้การดำรงชีวิตและการทำงานให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

3. **แผนพัฒนาอาชีพ** เพื่อให้ประชาชนในชนบทได้เพิ่มพูนความรู้ในอาชีพที่เหมาะสม และให้การสนับสนุนในด้านเงินทุน (จัดกลุ่มออมทรัพย์) และการตลาด (จัดจำหน่ายร่วมกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง) ทั้งนี้ เป็นการดำเนินการครบวงจร โดยอาศัยประชาชน และการสนับสนุนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

4. **แผนพัฒนาสตรี** เพื่อพัฒนาความคิด ความสามารถของสตรีในชนบทให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เพิ่มเติม เป็นความรู้และทักษะในด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมครัวเรือน การบริหารการก การอบรมเด็ก กลุ่มสตรีแบ่งออกได้เป็น กลุ่มเยาวชนสตรี กลุ่มผู้นำแม่บ้าน และอื่น ๆ

กรมการพัฒนาชุมชน เป็นกรมที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว และอาจถือว่าเป็นกรมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชนบทกรมหนึ่ง

กรมส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งซึ่งดำเนินการให้การศึกษาย่างกว้างขวางแก่ประชาชนในชนบท ในด้านการเกษตรโดยการนำเอาความรู้ในด้านการเกษตรจากสถาบันหรือแหล่งค้นคว้าทดลอง อันเป็นที่ยอมรับและได้ผลดีแล้ว ไปสู่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติในไร่นาและสวนของตน เมื่อเกษตรกรมีปัญหาใด ๆ กรมส่งเสริมการเกษตรก็จะช่วยแนะนำให้เกษตรกรช่วยแก้ปัญหา นั้น ๆ

ในแต่ละตำบลจะมีเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมเกษตรประจำอยู่ เรียกว่า “เกษตรตำบล” เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในตำบลนั้น ๆ

ในการส่งเสริมการเกษตร จะมีกลุ่มเป้าหมายสำคัญอยู่ 3 กลุ่มคือ 1. พ่อบ้านเกษตรกร 2. แม่บ้านเกษตรกร 3. บุตรหลานเกษตรกร

พ่อบ้านเกษตรกร จะส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่ม เพื่อความสะดวกและประหยัดเวลาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ช่วยให้เกษตรกรมีพลังในการผลิต การต่อรองในการซื้อขาย และการดำเนินการธุรกิจการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ

แม่บ้านเกษตรกร จะส่งเสริมให้รู้จักเก็บรักษาพืชผลที่ผลิตได้จากไร่นา และส่งวนให้คงสภาพอยู่ได้นาน เพื่อมิให้ราคาตกต่ำ รู้จักใช้เศษวัสดุการเกษตรเหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้และของตกแต่งต่างๆ รู้หลักโภชนาการเพื่อปรุงอาหารให้มีคุณค่าทางอาหาร รู้จักซ่อมแซมเสื้อผ้าใช้เอง รู้จักจัดการบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะ

เยาวชนเกษตรกร ส่งเสริมให้รวมตัวเป็นยุวเกษตรกรเพื่อฝึกฝน และเรียนรู้การเกษตรเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การเป็นเกษตรกรในอนาคต นอกจากนั้นยังสอนให้รู้จักการทำงานร่วมกัน รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์

วิธีการส่งเสริมการเกษตร ใช้ 3 วิธีการใหญ่ด้วยกันคือ 1. การส่งเสริมเป็นรายบุคคล 2. การส่งเสริมเป็นหมู่คณะ 3. การส่งเสริมแบบมวลชน (Mass Communication)

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม มีงานสำคัญในชนบท คือ การส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัว โดยการทำให้หรือผลิตสิ่งของเครื่องอุปโภค - บริโภคในครัวเรือน โดยใช้เวลารว่างจากงานในอาชีพหลักของประชาชนมาดำเนินการ โดยไม่ต้องจ้างแรงงานจากบุคคลภายนอกเพื่อให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ สร้างงานในชนบท เพื่อมิให้ประชาชนเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ตัวเมือง นำทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น โดยกระบวนการผลิต และเพื่ออนุรักษ์หัตถกรรมพื้นเมืองให้ดำรงอยู่ต่อไป

การดำเนินงานส่งเสริมของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

1. ฝึกอบรม
2. จัดนิทรรศการ สาธิต ประกวด เพื่อให้ประชาชนสนใจในการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครอบครัว
3. ส่งเสริมในด้านเงินทุน
4. ส่งเสริมในด้านการตลาด

กระทรวงสาธารณสุข

กระทรวงสาธารณสุข ดำเนินงานสำคัญเกี่ยวกับการสาธารณสุขเบื้องต้น หรือที่เรียกในปัจจุบันว่า “การสาธารณสุขมูลฐาน” (Primary Health Care) อันหมายถึง การสาธารณสุขในรูปผสมผสาน การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาล การฟื้นฟูสภาพ โดยชุมชนร่วมมือกันเองด้วยความสนับสนุนจากรัฐในแนวทางที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ชนบทธรรมนิยมประเพณี และสภาพสังคมของท้องถิ่น

ในการดำเนินการสาธารณสุขมูลฐาน ได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ 2 ประเภทคือ ผู้สื่อข่าว-สารสาธารณสุข (ผสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) บุคคลเหล่านี้ได้แก่ ชาวบ้านซึ่งสนใจงานสาธารณสุข ซึ่งโดยปกติก็ได้ให้บริการด้านการรักษาพยาบาลแก่เพื่อนบ้านอยู่แล้ว เมื่อนำมาอบรมเพิ่มเติมในด้านบริการสาธารณสุขก็จะช่วยบรรเทาการขาดแคลนบุคลากรสาธารณสุขในชนบทได้

กรมแรงงาน

กรมแรงงาน มีหน้าที่จัดหางานให้ประชาชนทำ ควบคุมอาชีพของคนต่างด้าว และพัฒนาฝีมือแรงงาน สำหรับการพัฒนาฝีมือแรงงานนั้น มุ่งพัฒนาฝีมือให้แก่เยาวชนที่ไม่มีโอกาสจะเรียนต่อในระดับสูงขึ้นไป และยกระดับฝีมือให้แก่ผู้ที่เป็นช่างฝีมือซึ่งได้รับการฝึกอบรมอย่างไม่มีระบบให้เป็นช่างฝีมือในเกณฑ์มาตรฐานต่อไป

การดำเนินงานพัฒนาฝีมือแรงงาน แบ่งออกเป็น 5 ประเภทคือ

1. การฝึกอาชีพ
2. การฝึกยกระดับฝีมือช่าง
3. การกำหนดมาตรฐานฝีมือช่าง
4. การทดสอบมาตรฐานฝีมือช่าง
5. การฝึกพิเศษ

วิชาอาชีพที่เปิดสอนมีหลายประเภท ดังเช่น ช่างประปา ช่างปูน ช่างสี ช่างเชื่อม ช่างยนต์เบนซินและดีเซล ช่างไม้ก่อสร้าง ช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างเคาะฟันสิ่รยนต์ ช่างวิทยุโทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างเครื่องทำความเย็น ช่างกลึง ช่างเครื่องมือกล ช่างปรับ ช่างสำรวจ-รังวัด ช่างเขียนแบบก่อสร้าง ช่างเขียนแบบเครื่องมือกล ช่างเขียนแบบพิมพ์โฆษณา ช่างควบคุมการก่อสร้าง เลขานุการ เชาวเลขไทย ฝึกครูฝึก ฝึกหัวหน้างาน ฯลฯ

สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานมีอยู่ใน กรุงเทพมหานคร ราชบุรี ชลบุรี ลำปาง ขอนแก่น สงขลา และนครสวรรค์

กรมอาชีวศึกษา

หน่วยการศึกษานอกโรงเรียนของกรมอาชีวศึกษา คือ โรงเรียนสารพัดช่าง และ ศูนย์ฝึกอาชีพ

โรงเรียนสารพัดช่างเปิดสอนวิชาชีพระยะสั้น หลักสูตร 3 เดือนครึ่ง หรือ 225 ชั่วโมง ส่วนใหญ่จะรับผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มาเรียน นอกจากในบางสาขาวิชา

วิชาที่เปิดสอน ได้แก่

1. **วิชาช่างอุตสาหกรรม** เช่น ช่างเครื่องยนต์ ช่างวิทยุและโทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างทำความเย็น ช่างเชื่อม ช่างกลโรงงาน ช่างกลเกษตร ช่างประปาและสุขภัณฑ์ ช่างไม้ ช่างซ่อมอื่น ๆ ช่างเขียนแบบก่อสร้าง วิชาอุตสาหกรรมต่อเรือ

2. **วิชาคหกรรมและศิลปกรรม** เช่น วิชาช่างเสริมสวย ช่างตัดผม ช่างตัดเสื้อผ้าสตรี ช่างตัดเสื้อผ้าชาย ศิลปประดิษฐ์อาหารและขนม ช่างซ่อมเครื่องใช้ในสำนักงาน ช่างเขียนและศิลปโฆษณา ดนตรีไทย-สากล ฟ้อนรำ ไม้ประดับ ภาษาอังกฤษ ช่างภาพ ช่างเรียงพิมพ์ ฯลฯ

3. **วิชาพาณิชยกรรม** เช่น วิชาบัญชี พิมพ์ดีด เลขานุการ เซลเลข

ศูนย์ฝึกอาชีพ (Area Vocational Center) มีงานหลักคือ การฝึกอบรมวิชาชีพให้แก่ นักเรียนโรงเรียนมัธยมจากท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งเดินทางมาเพื่อศึกษาวิชาชีพ เป็นส่วนหนึ่งของ หลักสูตรโรงเรียนที่ตนประจำอยู่ ขณะเดียวกันศูนย์ฝึกอาชีพก็จัดการศึกษานอกโรงเรียน โดย รับประชาชนทั่วไปเข้าศึกษาวิชาชีพในภาคค่ำ เป็นการพิเศษ

ปัจจุบันนี้มีโรงเรียนสารพัดช่าง และศูนย์ฝึกอาชีพอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด

หน่วยงานรัฐอื่น ๆ

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีหน่วยงานของรัฐอีกหลายหน่วยที่ดำเนินการให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ประชาชน เช่น **กรมราชทัณฑ์** (ให้การฝึกอบรมแก่ผู้ต้องขัง) **กรมประชาสัมพันธ์** (ให้การฝึกอบรมแก่กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น ชาวเขา สมาชิกนิคมสร้างตนเอง เด็กไร้ที่พึ่ง บุคคล หญิงบางประเภท พระภิกษุสามเณรชาวเขา) **สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.)** (ให้การฝึกอบรมกลุ่มเยาวชนส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาครอบครัว การบำเพ็ญประโยชน์) และ **กรมการศาสนา** (ส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตใจ)

2) องค์กรเอกชน (โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2526)

ปัจจุบันนี้ องค์กรเอกชนได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาชนบท และในขณะเดียวกัน ได้ดำเนินการให้บริการด้านการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะเอกเทศ หรือร่วมกับบริการด้านอื่น ๆ ในที่นี้จะได้กล่าวถึงองค์กรเอกชนบางองค์กร ที่เห็นว่าม้งงานเป็นหลักในการให้การศึกษาแก่ประชาชน

มูลนิธิบูรณะชนบท

มูลนิธินี้ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2510 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือชาวชนบทให้สามารถปรับปรุงและเพิ่มผลผลิตในด้านอาชีพ ช่วยชาวชนบทให้มีรายได้และฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวดีขึ้น ขจัดความยากจน ความไม่รู้ และโรคภัยไข้เจ็บให้ลดน้อยลง ส่งเสริมให้ชาวชนบทรู้จักช่วยตัวเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในรูปแบบการรวมกลุ่มและการสหกรณ์

มูลนิธิบูรณะชนบท มีเขตปฏิบัติงานอยู่ที่จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี รวมเขตปฏิบัติงาน 2 จังหวัด 5 อำเภอ 11 ตำบล 30 หมู่บ้าน

งานหลักของมูลนิธิ แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. งานส่งเสริมด้านอาชีพ เช่น การทำนาแบบใหม่ การปลูกพืชหลังฤดูเก็บเกี่ยว อุตสาหกรรมในครัวเรือน เพื่อเพิ่มพูนรายได้

2. งานส่งเสริมการศึกษา ส่งเสริมคนทุกเพศทุกวัยตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียน เยาวชน ผู้ใหญ่ ให้ได้รับการศึกษาด้านอาชีพ และการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถ และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้

3. งานส่งเสริมด้านสาธารณสุข เพื่อให้ชาวชนบทรู้จักป้องกันรักษาสุขภาพอนามัย รู้วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับโภชนาการ เคนพยาบาล การวางแผนครอบครัว การจัดหาและทำน้ำให้สะอาด เป็นต้น

4. งานส่งเสริมด้านอัตประชาภิบาล (การปกครองตนเอง) เพื่อให้ประชาชนรู้จักปกครองตนเอง ช่วยตนเอง รวมกลุ่มกันทำงาน เพื่อแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชน

สภาสตรีแห่งชาติ

มีโครงการการศึกษาออกโรงเรียน เป็นโครงการสำคัญอันหนึ่ง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 โดยภารกิจกรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและเพิ่มความรู้แก่สตรีทุกระดับความรู้ และกลุ่มอายุ ทั้งในเมืองและชนบทในด้านความรู้ทั่วไปและอาชีพ จัดเอกสารชุดเสริมความรู้ จัดรายการทางวิทยุและโทรทัศน์ จัดทัศนศึกษา วิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดศูนย์บริการแนะแนวการศึกษา จัดอบรมวิชาชีพและวิชาสามัญ ให้แก่สตรีในแหล่งเสื่อมโทรม

สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน

สมาคมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้และบริการวางแผนครอบครัว ตลอดจนบริการสาธารณสุขพื้นฐานแก่ประชาชน เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2517

สมาคมมีวิธีการดำเนินงานโดยใช้อาสาสมัครจากผู้มีอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น เจ้าของร้านค้า แพทย์ประจำตำบล หมอชาวบ้าน ผดุงครรภ์แผนโบราณ และครูมาเป็นอาสาสมัคร เมื่อได้รับการฝึกอบรมแล้ว อาสาสมัครเหล่านี้จะปฏิบัติหน้าที่แนะนำชักจูง ตลอดจนให้บริการด้านการวางแผนครอบครัวแก่ประชาชนในท้องถิ่นของตน

มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

(Harry Durance Foundation for Education in Thailand)

มีกิจกรรมพัฒนาชนบทสมบูรณแบบที่หมู่บ้านชายแดน จังหวัดสุรินทร์ โครงการการศึกษาชาวเขา จังหวัดเชียงราย โครงการวัฒนธรรม โดยการประสานงาน สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ผลิตงานวัฒนธรรม

มูลนิธิดวงประทีป

สนับสนุนการพัฒนาสังคมในย่านเสื่อมโทรมคลองเตย และที่อื่น ๆ จัดสถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน ช่วยเด็กให้มีที่เรียน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กยากจน สนับสนุนกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่เยาวชน สนับสนุนการจัดตั้งและดำเนินการของกลุ่มและองค์กรในชุมชน จัดการฝึกอาชีพ ส่งเสริมหัตถกรรมในครัวเรือน

มูลนิธิหมอบ้าน

เผยแพร่ความรู้ด้านการรักษาตนเองสู่ชาวบ้านทั่วไป ให้การศึกษาอบรมแก่บุคคลและคณะบุคคล ให้มีความสามารถในงานสาธารณสุขมูลฐาน เช่น พระ ครู จัดทำวารสาร “หมอบ้าน” รายเดือน เพื่อเผยแพร่ความรู้ไปสู่ประชาชนทั่วไป

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีโรงเรียนเอกชน (ในความควบคุมของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ) ซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่ได้จัดการศึกษานอกโรงเรียน โดยเฉพาะในด้านวิชาชีพต่างๆ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า, การเลขานุการ, พิมพ์ดีด, บัญชี, ภาษาต่างประเทศ, การประชุมอาหาร, ช่างก่อสร้าง, ช่างเครื่องยนต์, ช่างวิทยุและโทรทัศน์, การบริการโรงแรม, การนำเที่ยว ฯลฯ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2529 : 6) ได้สรุปหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ดังนี้

หน่วยงานของรัฐ ได้แก่หน่วยงานต่อไปนี้

1. หน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการ มีกรรมการศึกษานอกโรงเรียนมีหน้าที่จัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อช่วยกลุ่มบุคคลที่ไม่มีโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาต่อเนื่องในการดำรงชีวิต จัดกิจกรรมในรูปต่าง ๆ เช่น การสอนแบบชั้นเรียน การฝึกอบรมกลุ่มสนใจ การฝึกอาชีพระยะสั้น การให้ข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้กรมอาชีวศึกษา กรมฝึกหัดครู กรมการศาสนา กรมสามัญศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติซึ่งจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นบางส่วน นอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นงานหลัก

2. **หน่วยงานในกระทรวงมหาดไทย** มีกรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กรมแรงงาน กรมประชาสัมพันธ์ กรมการปกครอง กรมตำรวจ และกรมราชทัณฑ์ ซึ่งจัดในรูปแบบต่าง ๆ กัน

3. **หน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์** มีกรมส่งเสริมการเกษตร กรมปศุสัตว์ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมป่าไม้ กรมพัฒนาที่ดิน สำนักงานปฏิรูปที่ดิน ทั้งนี้โดยเน้นการให้ความรู้ทางด้านการเกษตรเสียเป็นส่วนใหญ่

4. **หน่วยงานในกระทรวงอุตสาหกรรม** มีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมโดยใช้วิธีการฝึกอบรม จัดนิทรรศการ การสาธิต การประกวด ฯลฯ

5. **หน่วยงานในกระทรวงสาธารณสุข** มีกรมอนามัยดำเนินการ การสาธารณสุขมูลฐานครอบคลุมเนื้อที่ส่วนใหญ่ของประเทศ

6. **หน่วยงานในกระทรวงกลาโหม** มีกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ หน่วยทหารขนาดเล็กที่เคลื่อนที่ไปในเขตทุรกันดาร ช่วยพัฒนาด้านอาชีพและด้านอื่น ๆ เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น

7. **ทบวงมหาวิทยาลัย** มีกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ มากมายที่จัดการศึกษา นอกกระบบโรงเรียนให้แก่ประชาชนในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

หน่วยงานเอกชน

มีทั้งองค์การสาธารณกุศลในรูปของสมาคมและมูลนิธิ เข้าไปช่วยจัดการศึกษา นอกกระบบโรงเรียนโดยไม่ได้มุ่งหวังกำไร พอสรุปได้ดังนี้

1. สมาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์
2. สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
3. สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย
4. สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย
5. มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

6. มุลินีเพื่อพัฒนาเด็ก
7. โรงเรียนเอกชน ที่เปิดสอนหลักสูตรระยะสั้น เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างตัดผม
8. มุลินีสื่อสร้างสรรค์
9. วัด